

Dağlık Karabağ Örneğinde Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği Ve Güvenlik Sorunları

Dr. Hatem CABBARLI¹

Özet: Karadeniz ve Hazar Denizi arasında yerleşen Güney Kafkasya jeopolitik özelliği bakımından güney-kuzey, doğu-batı enerji ve ulaştırma hatlarının kesişmesi ve Hazar havzası enerji kaynaklarına sahip olması bakımından bölge ve bölge dışı büyük devletler için büyük önem arz etmektedir. Güney Kafkasya Asya kıtasında önemli jeopolitik konuma sahiptir ve bu özelliği Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra yeni bir ivme kazanmıştır.

Eski Sovyet coğrafyasında yaşanan sorunlardan biri ve belki de en önemlisi Dağlık Karabağ sorunudur. Sovyetlerin çöküş sürecinin başladığı 1987 yılı sonlarından itibaren Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nde yaşayan Ermenilerin ayrılıkçı faaliyetlerini Ermenistan desteklemeye başladı. Çöküş sürecinde merkezi Hükümet olayların karşısın alınmasında yetersiz kaldı ve hatta zaman zaman Ermenistan'ı destekleyen politika hayata geçirdi.

Dağlık Karabağ sorununun ortaya çıkması, çeşitli aşamalardan geçerek bu güne kadar devam etmesinin daha derinden anlamak için Güney Kafkasya'nın jeopolitik özelliği araştırılmış, sorunun bölgenin güvenliğine olumsuz etkileri incelenmiş, Güney Kafkasya'da 1990'lı yıllardan sonra bölge ve bölge dışı devletler tarafından kurulmaya çalışılan güvenlik örgütlerinin neden başarısız olduğu üzerinde durulmuştur.

¹ Avrasya Güvenlik ve Strateji Araştırmalar Merkezi Başkanı, Bakü

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

Çalışmada bölgenin güvenlik sorununa paralel olarak askeri harcamaların artması üzerinde durulmuş, özellikle son yıllarda devletlerin silahlanma yarışına başlamasının nedenlerine değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: jeopolitik, Güney Kafkasya, Dağlık Karabağ, güvenlik, Azerbaycan, Ermenistan, silahlanma.

Summary: Geopolitics of South Caucasus and its security problems: the example of Nagorno Karabakh.

South Caucasus has a key geopolitic position in Asia and this role has gained a new dimension after the collapse of the Soviet Union.

Perhaps one of and the most important problems in the former Soviet geography is Nagorno-Karabakh issue. From late 1987, Armenia supported the seperative actions of armenians living in Azerbaijan's Nagorno-Karabakh Authonomous Republic, when the collapse of Soviets has started. The central government in the process of collapse came short and even followed the policy of supporting Armenia.

For understanding the problem of Nagorno Karabakh and its continuation through the various stages, geopolitical charchter of South Caucasus and the problem's negative effects to the security of region has already been researched, and also failure of the organizations is focused under, which were established by the in-region and outhter states in South Caucasus after 1990s.

In the study increasing military spendings is taken under focus, especially reasons for the armament race by the states is mentioned as a parallel to the region's security problem.

Keywords: geopolitical, the South Caucasus, Nagorno-Karabakh (Upper Karabakh), security, Azerbaijan, Armenia, armaments.

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) Aralık 1991'de çökmesinin ardından eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde etnik temele dayalı sorunlar ortaya çıktı. Aslında bu sorunlar Sovyetlerin çökmesi nedeni ile ortaya çıkmadı, XX yüzyılın başlarında ve Sovyetler zamanı da var olan bu sorunları merkezi Hükümet proleter kardeşliği, halkların ve milletlerin beraberliği

Dr. Hatem CABBARLI

çerçevesinde hallettiğini iddia ederek üstünü kapatmayı tercih etmişti. Merkezi Hükümet etnik temele dayalı sorunların üstünü kapatmayı tercih etmişti, çünkü uygun bir zamanda bundan yararlanmak isteği vardı ve nitekim Sovyetler Birliği'nin çöküş sürecinde Moskova bu sorunları tetikleyerek üye devletler üzerinde ekonomik, siyasi ve askeri kontrolünü devam ettirmeye çalışıyordu.

Eski Sovyetler coğrafyasında yaşanan sorunlardan biri ve belki de en önemlisi Dağlık Karabağ sorunudur. Sovyetlerin çöküş sürecinin başladığı 1987 yılı sonlarından itibaren Azerbaycan'a bağlı Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nde yaşayan Ermenilerin ayrılıkçı faaliyetlerini Ermenistan desteklemeye başladı. Çöküş sürecinde merkezi Hükümet olayların karşısın alınmasında yetersiz kaldı ve hatta zaman zaman Ermenistan'ı destekleyen politika hayata geçirdi.

Dağlık Karabağ sorununun ortaya çıkması, çeşitli aşamalardan geçerek bu güne kadar devam etmesinin daha derinden anlamak için Güney Kafkasya'nın jeopolitik özelliği araştırılmış, sorunun bölgenin güvenliğine olumsuz etkileri incelenmiş, Güney Kafkasya'da 1990'lı yıllardan sonra bölge ve bölge dışı devletler tarafından kurulmaya çalışılan güvenlik örgütlerinin neden başarısız olduğu üzerinde durulmuştur.

Çalışmada bölgenin güvenlik sorununa paralel olarak askeri harcamaların artması üzerinde durulmuş, özellikle son yıllarda devletlerin silahlanma yarışına başlamasının nedenlerine değinilmiştir.

Dağlık Karabağ sorunu sadece Güney Kafkasya'nın güvenlik sorunu olmamış, bölgeye yakın olan ve bölge dışı devletlerin de bölge siyasetinde ulusal çıkarlarını ilgilendirmesiyle durum daha da karmaşık bir hal almıştır. Soruna taraf olan devletler-Azerbaycan ve Ermenistan yirmi beş yıldır bu sorunu ne kendi aralarında, ne de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Minsk Grubu aracılığı ile çözememişlerdir. Sorun artık bölge sınırlarını aşarak uluslararası nitelik kazanmıştır.

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği

Brzezinski'nin 'Avrasya'nın Balkanları'² olarak tanımladığı Güney Kafkasya, 20. yüzyılın sonlarından itibaren bölgesel ve dünya gücü olmak isteyen devletlerin mücadele alanı olmuştur.³ Karadeniz ve Hazar Denizi arasında yerleşen bu bölge güney-kuzey, doğu-batı enerji ve ulaştırma hatlarının kesişmesi ve Hazar havzası enerji kaynaklarına sahip olması bakımından büyük önem taşımaktadır. Güney Kafkasya Asya kıtasında önemli jeopolitik konuma sahiptir ve bu özelliği Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra yeni bir ivme kazanmıştır. Bölge doğal yapısı itibarıyla tarih boyunca halkların ve medeniyetlerin güneyden kuzeye, batıdan doğuya göç yolu olmuştur. Bu göçler Güney Kafkasya halklarının siyasi tarihinin şekillenmesinde önemli etken olmuş, var oluş ve bağımsızlık tarihinde derin izler bırakmıştır.⁴ Trenin, Güney Kafkasya'nın kuzey Ortodoks imparatorluğu (Rusya) ve Orta Doğu'da Müslüman devletler (Osmanlı ve İran) arasında tampon bölge ve mücadele alanı olduğunu ifade etmiştir.⁵ 1990'lı yıllardan sonra sadece bölge devletleri değil, kıta dışı devletler de Kafkasya'da jeopolitik mücadelenin aktörleri olmuştur.

Bugün, bölge ile ilgili yapılan bütün araştırmalarda Güney Kafkasya'nın yalnızca coğrafi anlamda bir bütünlük arz ettiği vurgulanmaktadır. Diğer bütün ölçütlere göre (sosyal, ekonomik, siyasi, askeri, güvenlik ve kültürel), bölge farklı siyasi değerlere ve felsefi anlayışa sahiptir. 1990'lı yıllardan itibaren bölgedeki bu

² Z. Brzezinski, *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (N.Y., 1997), pp. 123-124.

³ Пашаева Г, «Система региональной безопасности на Южном Кавказе - мифы и реалии, Центральная Азия и Кавказ, No: 1, (13) 2001, http://www.cac.org/online/2001/journal_rus/cac-01/03.pashr.shtml (12.09.2015).

⁴ Артак Арутюнян, «Историко-ретроспективный анализ политики России на Южном Кавказе», Южный Кавказ: Проблемы региональной безопасности и интеграции, РАУ, Т.1, No 1, 2004, <http://caucasus.rau.am/doc/arutunyan.pdf> (25.06.2016)

⁵ Дмитрий Тренин, «Интересы безопасности и политики России в Кавказском регионе», Спорные границы на Кавказе, Под ред. Бруно Коппитерс, Москва, 1996, с. 103.

Dr. Hatem CABBARLI

farklı siyasi değer ve felsefelerin uyumlaştırılması bölgesel işbirliğinin temin edilmesi ve güvenliğin sağlanması bakımından çeşitli projeler üretilmiştir.⁶

Güney Kafkasya tarihsel olarak Osmanlı, Rusya ve İran'ın⁷ mücadele alanı olmuş ve bu devletler bölge üzerinde kendi kültürel ve siyasal izlerini bırakmıştır.⁸ Son 300 yıllık tarih dikkate alındığı zaman bölgenin kontrolü bu devletlerden birinin elinde olduğu; Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ın aynı güvenlik sistemi içinde buldukları takdirde güvenlik konusunda sorun ortaya çıkmamış, bölgenin askeri ve güvenlik anlamında ikiye ayrıldığı, bölge devletlerinin farklı güvenlik mekanizması içerisinde olduğu zaman ise ciddi çatışmaların yaşandığı anlaşılmaktadır. 18. yüzyılın başlarından itibaren Rusya'nın kontrolüne geçen Güney Kafkasya'da Rus hâkimiyeti 1918–1920 yılları istisna olmakla 20. yüzyılın sonlarına kadar (Aralık 1991) devam etmiştir.

1917'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması gereğince Rusya'nın Güney Kafkasya'dan çekilmesinden ve Rusya Genel Meclisi'nin, Bolşevikler tarafından dağıtılmasından sonra Kafkasya üyeleri 23 Şubat 1918'de 'Mâverây-ı Kafkas Komiserliği'ni kurmuştur. Ama Mâverây-ı Kafkas Komiserliği üyeleri arasında Kafkasya'nın dış politikası konusunda ciddi anlaşmazlıkların ortaya çıkması üzerine, 22 Nisan 1918'de 'Kafkasya Bağımsız Federe Devleti' kurulmuş, ancak anlaşmazlıkların devam etmesi sonucunda 27 Mayıs 1918'de Gürcistan, 28 Mayıs'ta ise Azerbaycan ve Ermenistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. İki yıl bağımsız kalan bölge devletleri 1920'de (Gürcistan 1921'de) Bolşevik Rusya tarafından işgal edilmiş ve 1991'e kadar Sovyetler Birliği güvenlik mekanizmasında yer almıştır.

⁶ Пашаева, а.г.м.,

⁷ Михаил Волохонский, «Турецкие и Иранские факторы на Южном Кавказе», Конфликтный потенциал и процессы трансформации в Кавказском регионе, 4 (16), Москва, май 2006, сс. 3-10.

⁸ «Южный Кавказ: Национализм, конфликты и меньшинства», <http://www.minorityrights.org/translatedpubs/SouthCaucasus%5BRussian%5D.pdf> (23.07.2015)

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve bölgede üç bağımsız devletin kurulması Güney Kafkasya'da yeni ekonomik, askeri, güvenlik ve siyasi değerlerin oluşmasına neden olmuştur.⁹ Bölge ülkeleri çeşitli güvenlik sorunları ile karşılaşmış, bölgesel ve uluslararası güvenlik teşkilatlarına üye olmaya ve işbirliğini genişletmeğe çalışarak çözüm yolu aramıştır.¹⁰ Bu dönemde Ermenistan özellikle ekonomik ve güvenlik konularında Rusya ile ilişkilerine önem vermiştir.¹¹

Güney Kafkasya'nın Güvenlik Sorunları

1980'li yılların sonlarından başlayarak günümüze kadar devam eden siyasi, askeri ve etnik zemine dayalı yerel silahlı çatışmalar bölgenin güvenliğini ciddi şekilde tehdit etmektedir. Bu sorunların halledilmesi için yapılan projeler, büyük devletlerin bölgeye yönelik ekonomik, siyasi ve askeri politikaları Güney Kafkasya'da bölgesel güvenliğin önemini artırmıştır. Bu konuda çeşitli projeler ileri sürülse de Güney Kafkasya'da bağımsızlık sonrası ortaya çıkan sorunların hiçbiri çözüme kavuşmamıştır. Bu sorunlar şöyle sıralanabilir:

-Dağlık Karabağ¹² (Azerbaycan-Ermenistan),

⁹ Гайк Саргисович Котанджян, Этнополитология консенсуса-конфликта: цивилизационные проблемы теории и практики, Москва, Луч, 1992, сс.104-120.

¹⁰ Gayk Kotanjian, "The South Caucasus: Developing A Regional Security Architecture", NDU-SNSEE, 2004, The "**Strategic Assessment of Central Eurasia**", research report published by CACI and the Atlantic Council of the US done at the request of the US Joint Chiefs of Staff in February 2001, P. 56-71.

¹¹ Сергей Минасян, «Военно- политическое сотрудничество России и Армении в контексте проблем региональной безопасности Южного Кавказа», Воронежский ГУ, Серия социальный наук, 2005, No 1, с. 338.

¹² Балаян Тигран, «Карабахская проблема: перспективы возобновления пере-говорного процесса», Непризнанные государства Южного Кавказа и этнополитические процессы на Юге России: сборник научных статей/ Кол.авт. Центр системных региональных исследований и прогнозирования ИППК РГУ и ИСПИ РАН; Ред. Игорь Прокопьевич Добаев, Виктор Владимирович Черноус.

Dr. Hatem CABBARLI

- Abhazya, Acaristan ve Güney Osetya¹³ (Gürcistan),
- bölge devletlerinin Rusya ile ilişkileri¹⁴,
- askeri kontrol, silah kaçakçılığı¹⁵ ve güvenlik¹⁶,
- Karadeniz'de sınırların kontrolü¹⁷ (Gürcistan örneği),

Ростов-на-Дону: Изд-во Северо-Кавказского научного центра высшей школы (СКНЦ ВШ), 2005.с.с. 90-99.

¹³ Svante E. Cornell, "Autonomy as a Source of Conflict. Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective", **World Politics**, Ocak 2002, s. 54; Георгий Жоржوليани Исторические и политические корни конфликта в Абхазии, Грузия, Тбилиси, Изд. Мецниериба 2000; Pavel Baev, Russia's Policies in the Caucasus, London, The Royal Institute of International Affairs, 1997; Dov Lynch, The Conflict in Abkhazia. Dilemmas in Russian Peacekeeping Policy, Londra, The Royal Insitute of International Affairs, 1998; Шамба Т.М, и Непрошин А.Ю, «Как вернуть суверенитет Абхазии», Гражданин, №1, 2004 г.

<http://www.grazhdanin.com/grazhdanin.phtml?var=Vipuski/2004/1/statya-8&number=%B91%A02004%E3> (27.06.2015)

¹⁴ Фиона Хилл, Омер Таспинар, «Россия и Турция на Кавказе: сближение ради сохранения статус кво?», Программа исследований по России и СНГ, Январь 2006, www.ifri.org/files/Russie/hilltaspinar_russe.pdf (18.07.2015)

¹⁵ Анна Матвеева, «Оружие и вопросы безопасности на Кавказе», Кавказ: вооружен и разобщен, Под редакцией Анны Матвеевой и Данкана Хизкока (Duncan Hiscock) Перевод с английского: Максим Пядушкин, Евгений Загайнов, Москва, феврал 2004, сс. 23-36; Гагик Авакян, «Армения: обеспечение спокойствия», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 37-50; Ариф Юнусов, «Азербайджан : в ожидании перемен под бременем истории», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 51-72; Давид Дарчиашвили, «Грузия: заложница оружия», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 77-114; Алан Парастаев, «Северная и Южная Осетия : старые конфликты и новые тревоги», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 125-144; Максим Гвинджия, «Абхазия: проблемы безопасности сохраняются», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 115-124; Энвер Кисриев, «Дагестан : сила в балансе», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 145-162.

¹⁶ Ивлиан Хаиндрава, «На Южном Кавказе пересекаются два вектора, ИА REG-NUM, <http://www.regnum.ru/news/polit/708782.html>, 21.09.2006; Дмитрий Косырев, «Кто отвечает за безопасность постсоветского пространства?», <http://www.newsarmenia.ru/analytics/20060921/41593416.html>, 21.09.2006.

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

-Hazar Denizi'nin paylaşımı¹⁸ (Azerbaycan, İran, Türkmenistan, Rusya ve Kazakistan örneği),

-Petrol boru hatlarının güvenliği ¹⁹(Hazar havzasında petrol üretimi ve güvenli bir şekilde uluslararası piyasalara nakli. Bakü-Tiflis-Ceyhan, Bakü-Erzurum, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa petrol boru hattı. Azerbaycan, ABD, Fransa, İngiltere ve Rusya'nın petrol politikası açısından),

-bölgesel bütünleşme ve işbirliği²⁰

-iki milyon civarında olan mülteciler sorunu²¹

1991'den sonra bölgede iki güvenlik örgütü egemen konuma gelmek için mücadele etmektedir. Birincisi, Rusya'nın liderliğinde Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Ortak Güvenlik Antlaşması Teşkilatı (OGAT), ikincisi ise Amerika liderliğinde NATO.²² Bölge

¹⁷ Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı: Karadeniz, der. Osman Metin Öztürk, Yalçın Sarıkaya, Platin Yayınevi, Ankara 2005, Sinan Ogan, "Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz", <http://www.turksam.org/tr/-yazilar.asp?kat1=1&yazi=907>, 22.07.2007.

¹⁸ Hatem Cabbarlı, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", **Azerbaycan**, sayı 344, Yıl: 50. Eylül-Ekim 2002, ss. 21-26; M. P. Crossiant, Cynthia M. Crossiant, "The caspian Sea Status Despute: Azerbaijani Prespectives", **Caucasian Regional Stadies**, Vol: 3, No: 1, 1999; Рустам Мамедов, «Международно-правовой статус Каспийского моря как пограничного озера», *Международное права*, Баку, No:1, , G. Nugman, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", **Avrasya Etüdləri**, İlkbahar 1998, sayı 13.

¹⁹ Военно-политическая расстановка сил Каспийско-Цетральноазиатском регионе, Под ред. Ашимбаев М.С, Алматы 2003.

²⁰ Манвэл Саркисян Политические проблемы Кавказа и Армении Ереван 1998, с. 11; Дина Малышева, «Конфликты у южных рубежей России», *Pro et Contra*, Том V, No 3, сс. 7-33, Лаура Багдасарян, «Сотрудничество стран Закавказья: теоретические рассуждения и практические противоречия», *Центральная Азия и Кавказ*, http://www.cac.org/online/2002/journal_rus/cac-02/12.bagru.shtml (19.04.2015); Мамука Арешидзе, «Южный Кавказ: региональная интеграция», http://www.scirs.org/russian/analytic/round_one/arashidze.htm (23.08.2015)

²¹ Мамука, a.g.m.,

²² Bölgesel güvenlik örgütlerinin kurulması projeleri için bkz: Buzan Barry, People, **States and Fear**, An Agenda for International Security Studies in the

Dr. Hatem CABBARLI

için kurulması düşünülen güvenlik mekanizmaları bu veya diğer şekilde Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'ı içine almaktadır. Güney Kafkasya'da güvenlik ve istikrarın sağlanamamasındaki en önemli nedenlerden biri de, bölgede güvenliğin temin edilmesi için sadece bölge ülkelerinin değil, büyük devletlerin de kendi ekonomik, siyasi ve askeri çıkarları doğrultusunda güvenlik mekanizması oluşturma çabalarıdır.²³

Başta Rusya olmak üzere, ABD ve Avrupa Birliği (NATO) bölgede kendi çıkarlarına uygun güvenlik sistemi kurmaya çalışmaktadır. Azerbaycan ve Gürcistan Batı sistemi-NATO güvenlik mekanizması ile bütünleşmeye çalışırken, Ermenistan Rusya'nın liderliğini yaptığı BDT Ortak Güvenlik Antlaşması Teşkilatı güvenlik sistemi içinde kendine yer edinmeye çalışmaktadır. Bununla beraber Ermenistan, NATO ile de ilişkilerini geliştirme çabası içerisindedir. Azerbaycan ve Gürcistan bölgesel ve uluslararası sistem ile siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışmış, Ermenistan ise siyasi ve ekonomik ilişkilerinde Rusya'ya öncelik tanıyarak bu sürecin dışında kalmayı tercih etmiştir.²⁴

Bölgedeki etnik çatışmalar, güvenlik sorunları ve işbirliği imkânları değerlendirilirken, bölge barışı ve işbirliğinin sağlanması için meseleye birbiri ile bağlantılı üç ayrı paradigmadan bakmak mümkündür.

-problemleri çözmek, güvenlik sistemi kurmak, işbirliği ve entegrasyon çalışmalarını hızlandırmak;

Post-Cold War Era. New York-London: Harvester Wheatsheaf, 1991, pp. 186–229; Бруно Коппитерс, «Заключение: Кавказ как комплекс безопасности», Спорные границы на Кавказе, Под ред. Бруно Коппитерс, Москва, Вес мир, 1996, сс. 213-225; Владимир Захаров, Николай Силаев, Политика США и НАТО в Кавказе: возможные последствия, Центр Кавказский исследоваие, 1 (3), Москва, 2005, сс. 14-19.

²³ Бруно Коппитерс, «Региональная система безопасности для Кавказа», Центр Кавказский исследоваие, Том V, No 1-2, 2000, <http://poli.vub.ac.-be/publi/crs/rus/Vol5/coppieters.htm> (29.04.2015)

²⁴ Давид Шахназарян, «Армяне на пороге 21-го века», Независимая газета, 27. 06.2001.

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

-toplum şuurunda işbirliği değerlerinin yer edinmesine, karşılıklı güvenin sağlanmasına, korunmasına ve geliştirilmesine çalışmak;

-bölgesel ve uluslararası güçlerin bölgeye yönelik çıkarlarını uyumlaştırmak ve küreselleşen dünyada Güney Kafkasya'nın yerini ve rolünü belirlemek.²⁵

Ancak bölge sorunlarına bu tarz yaklaşım kendi başına çözüm olamaz. Bu yaklaşımın bölge devletleri ve halkları tarafından paylaşılmadığı, Rusya, ABD ve Avrupa ülkeleri (NATO) tarafından maddi, manevi ve siyasi olarak desteklenmediği takdirde başarı şansı oldukça düşüktür. Burada en ciddi mesele bölge devletlerinin yaşadıkları sorunları soğukkanlı şekilde değerlendirmemeleri ve Güney Kafkasya'yı bir bütün olarak görememeleridir. Diğer bir neden ise, büyük devletlerin bölgeye yönelik politikalarında farklı ekonomik, siyasi, askeri, güvenlik ve kültürel değerlerin uygulanmasıdır.²⁶

Son yirmi beş yıldır bölgede yukarıda ifade edilen sorunlar halen devam etse de, uluslararası²⁷ ve bölgesel²⁸ örgütlerin, bölge²⁹ ve bölge dışı³⁰ devletlerin uygulamaya çalıştıkları barış projelerinin hiç biri başarıyla sonuçlanmamış, aksine sorunlar daha da katmanlaşmıştır. Sorunların özelliği, bölge ve bölge dışı devletlerin farklı yaklaşımları ve farklı çözüm modelleri önermeleri, bölge devletleri arasında karşılıklı güven ve taviz

²⁵Грачя Галстян, «Основы региональной безопасности», http://www.scirs.org/rus-sian/analytic/round_one/galstyan.htm (13.08.2014)

²⁶ ABD ve Avrupa ekonomik ve siyasi düşünce bağlamında Batı, Rusya geleneksel yayılmacı, İran ise özellikle Azerbaycan'a yönelik doğu (dini) değerleri uygulamaya çalışmaktadır.

²⁷ Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi (AK).

²⁸ Bağımsız Devletler Birliği (BDT), Bağımsız Devletler Birliği Ortak Savunma Örgütü (BDBOSÖ).

²⁹ Rusya, İran ve Türkiye.

³⁰ Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Fransa, Almanya ve Çin.

Dr. Hatem CABBARLI

verme anlayışlarının olmaması Güney Kafkasya'daki sorunların daha uzun zaman devam edeceğini göstermektedir.

Bölgesel Güvenlik Örgütü Projeleri

Güney Kafkasya'da yaşanan sorunlar ve işbirliği perspektifleri bilim adamlarının, siyasetçilerin ve devlet adamlarının son yirmi beş yıldır çeşitli açılardan tartıştığı ve bundan sonra da tartışılacağı konulardır³¹. Özellikle bölgenin güvenliği konusunda yapılan değerlendirmelerde genelde Batı ve Rusya yanlısı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerin ortak noktaları bölgedeki sorunları devletlerin toprak bütünlüğü çerçevesinde halletmekten daha çok *status quo*'nun korunması şartıyla silahlı çatışmaların başlamasına engel olmak veya ayrılıkçı rejimleri desteklemektir. Bu görüş özellikle Dağlık Karabağ sorununun halledilmesinde belirgin şekilde hissedilmektedir.³²

³¹Aхвани Караханиян, «Проблемы и перспективы Южно Кавказского сотрудничества», http://www.scirs.org/russian/analytic/round_one/karaxanian.htm (14.09.2014)

³² Moldova'da Rusya yanlısı Dnestr bölgesinde Eylül 2006 tarihinde yapılan ve Güney Osetya'da 12 Ekim 2006'da yapılmasına karar verilen referandum sonuçlarını kabul etmeyeceklerini bildiren Avrupa Konseyi, sözde Dağlık Karabağ'da yapılan devlet başkanlığı, Parlamento ve yerel seçimlerle ilgili görüş bildirmekten ziyade susmaya üstünlük vermiştir. Bkz: «Трёхсторонний план решения приднестровского вопроса», Кишинев, Киев, январь 2006, www.carnegie.ru/en/pubs/books/9802doklad_Prednistrovie.pdf (18.09.2013) Павел Бурнистов, «О некоторых подходах к пониманию российско-грузинских отношений», Конфликтный потенциал и процессы трансформации в Кавказском регионе, Центр Кавказский исследоваие, 4 (16), Москва, май 2006, сс. 11-17; G. Hansen, "Humanitarian Action in the Caucasus: A Guide for Practitioners", Humanitarianism and War Project, and Local Capacities for Peace Project, Watson Institute, Brown University, Providence RI, 1998; S.N. Macfarlane Minear, L. and S. Shenfield, "Armed Conflict in Georgia: Case in Humanitarian Action and Peacekeeping", Providence, Watson Institute, Brown University, Occasional Paper no. 21, 1996; «Референдум о независимости Южной Осетии назначен на 12 ноября», http://www.analitika.az/articles.php?item_id=20060911053359926&sec_id=25 (11.05.2014); Лтжава Г.Р, Абхазия: Анатомия межнациональной напряженности,

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

Kafkasya halklarının birlik ve beraberliğini sağlamaya, bölgesel güvenliğin, barışın ve istikrarın korunmasına ilişkin ilk projeler 20. yüzyılın başlarında hazırlanmıştır. Azerbaycan Türkleri, Ermeniler, Gürcüler ve Kuzey Kafkasya halkları temsilcileri 1915'te Osmanlı'da biraraya gelerek Kafkasya Komitesi'ni kurmuştur. Lozan Konferansı'na temsilci gönderen Komite, Gürcüler, Azerbaycan Türkleri, Ermeniler ve Kuzey Kafkasya halklarından oluşan konfederasyon şeklinde bir devlet kurulması için büyük devletlerden yardım istemiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı ve Rusya'da gerçekleşen Şubat 1917 Burjuva Devrimi ve 1920'de Bolşevik Rusya'nın Güney Kafkasya'yı işgal etmesi bu projenin gerçekleşmesine engel olmuştur.³³

Güney Kafkasya'da Bolşevik hâkimiyeti kurulduktan sonra 1922'de Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ZSFSR'de (Zagafkazskoy Sovetskoy Federativnoy Soçialistiçeskoy Respubliki, Zagavkaziya Sovyet Federativ Sosyalist Cumhuriyeti-ZSFSC) birleşmek için görüşmelere başlamıştır. Aynı yıl Aralık ayında ZSFSR'in kurulma çalışmaları tamamlanmış ve Birinci Zakavkaziya Şurası Kurultayı'nda Zagavkaziya Sovyet Federativ Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması hakkında karar alınmıştır.³⁴ ZSFSR'in kurulması formaliteden ileriye gidememiş, Güney Kafkasya'nın ekonomik ve güvenlik meseleleri yine de Moskova'dan halledilmiştir.

Kafkasya ülkelerinin Ortak Güvenlik Antlaşması Teşkilatı, NATO Barış İçin İşbirliği Programı'na, GUUAM ve başka örgütlere

ЧИМО, Москва 1999; Станислав Лакоба, Абхазия после двух империй, XX-XXI вв, Москва, Изд. Материк 2004; Михаил Делягин, «Референдум про Запад», <http://www.globalaffairs.ru/article/0/6106.html>, 13.09.2006; Андрей Федотук, «Ловушка по соседству», <http://www.globalaffairs.ru/articles/6099.html>, 12.09.2006.

³³Едишер Хоштария-Броссе, «Кавказский политический узел в прошлом и нас-тоящем», Центральная Азия и Кавказ, 2001, No: 5, (17), ss. 80-86, http://www.ca-c.org/journal/2001/journal_rus/cac-05/08.kosru.shtml (12.07. 2013)

³⁴История Армянского народа”, <http://www.armenica.wizard.am/Hystory/-history22.html> (18.06. 2016)

Dr. Hatem CABBARLI

üye olması bölgede yaşanan sorunların halledilmesi için yeterli olmamıştır. Bu sorunların çözülmesi ve bölgenin ekonomik olarak kalkınmasını sağlamak için bütün Kafkasya ülkelerinin kabul ettikleri bir güvenlik doktrinin hazırlanması ve uygulaması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ancak günümüzde Kafkasya'da oluşan ekonomik, siyasi ve askeri kutuplaşma göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir doktrin üzerinde anlaşma sağlamanın imkânsız olduğu görülmektedir. Büyük devletlerin Kafkasya'daki çıkarları da dikkate alındığında, Kafkasya'nın güvenliği artık bölgesel bir sorun olmaktan çıkmış ve uluslararası bir boyut kazanmıştır.³⁵

Rusya, Kafkasya'daki son kalesi Ermenistan ile ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilerini en üst düzeye çıkarmak azminde; ABD, Hazar enerji kaynaklarının kontrolünü sağladıktan sonra askeri ve siyasi olarak bölgeye yerleşmek istemekte; AB ülkeleri de bu pastadan kendilerine düşen payı almak için mücadele etmekte; Türkiye ilk yıllarda 'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne' deyimini öne çıkararak kendine yer edinmekte, İran Azerbaycan ve Orta Asya devletlerinde siyasi, dini ve ekonomik olarak yerleşmeye çalışmıştır.

1980'li yılların sonlarından itibaren Kafkasya'da Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşanan Dağlık Karabağ, Ermenistan-Gürcistan arasında Cevaheti, Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya sorunları bugün de devam etmektedir. Bu sorunların ciddiliği ve özellikle Rusya'nın olaylara yön verme imkânları henüz azalmamıştır. 1980'li yılların sonlarında Sovyetler Birliği'nde gelişen ekonomik ve siyasi olaylar sonucunda, Rusya'nın Kafkasya'daki etkisi azalmaya başlamıştır. Ancak özellikle, Kasım 1993'te kabul edilen Rusya'nın askeri doktrininde savunma alanındaki işbirliği önceliğinin, BDT ülkelerine ve BDT içindeki kolektif savunma mekanizmalarına verilmesi ve BDT ülkelerindeki yerel silahlı çatışmaların, Rusya için en önemli tehdit niteliği taşıdığına ifade edilmesinden sonra, Rusya eski Sovyet

³⁵ Ида Кукулина, «Проблемы безопасности в Черномоско-Каспийском регионе», Мировая экономика и муждународное отношения, Москва 2002, No: 1, сс. 90-97.

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

cumhuriyetlerini BDT'ye üye olmaları için zorlamaya başlamıştır. Doktrinde kullanılan bu ve benzeri ifadeler, Rusya'nın 'yakın çevresine' yöneldiğini, eski SSCB coğrafyasını kendi ulusal güvenlik sahası olarak değerlendirdiğini ortaya koymuştur.³⁶

Kafkasya devletlerinin ulusal güvenlik anlayışı bu devletlerin birbirinden kaynaklanan tehdit algılamalarına dayanmaktadır. Bu devletler sınırlarından uzakta yerleşen büyük devletler tarafından işgal edilme tehlikesi ile değil, doğrudan sınır komşuları ile yaşadıkları siyasi ve askeri sorunlar itibarıyla tehdit algılamaktadır. Ermenistan, asılsız ve tarihi gerçekleri yansıtmayan 1915 olaylarına istinaden Türkiye'den duyduğu güvenlik endişesini öne çıkararak bölgeye yönelik revizyonist politikasını gizlemeye çalışmıştır. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesinde Rusya'nın Ermenistan'ı ekonomik, siyasi ve askeri açıdan desteklemesi, Ermenistan'ın Rusya ile askeri ve ekonomik anlamda bütünleşme sürecini başlaması üzerine, Azerbaycan ve Gürcistan Rusya ve Ermenistan'ı bölgesel güvenliği ve istikrarı tehdit eden devlet olarak görmüştür.

Bölgesel güvenliğin sağlanmasında en büyük engel Ermenistan'dır. Zira bu devlet bağımsızlık sürecinde Azerbaycan topraklarının yaklaşık % 20'sini işgal etmiş, Gürcistan'ın Cevaheti bölgesinde yaşayan Ermenilerin ayrılıkçı faaliyetlerini desteklemiş, Türkiye'yi sözde Ermeni soykırımı ile suçlamış, toprak ve tazminat talep etmiştir.

Rusya'nın uluslararası terörizmle mücadeleyi gerekçe göstererek Gürcistan'a askeri müdahalede bulunması ihtimali ve Panki vadisi konusunda Rusya'nın Gürcistan'a uyguladığı ekonomik, siyasi ve askeri baskı, Rus savaş uçaklarının 'yanlışlıkla' Gürcistan'ı bombalaması bu ihtimalin pratikte uygulamasının mümkün olduğunu göstermiştir. Her ne kadar Azerbaycan terörle mücadele konusunda Rusya ile işbirliği yapmayı kabul etse de, Rusya'nın Azerbaycan'a karşı izlediği politikada olumlu bir gelişmenin olduğunu söylemek mümkün değildir.

³⁶ Osman Metin Öztürk, *Rusya Federasyonu Askeri Doktrini*, ASAM Yayınları, Ankara 2001, Rusya-Ukrayna Araştırmaları Dizisi-2, s. 36.

Dr. Hatem CABBARLI

Kafkasya’da yaşanan bütün bu sorunlara paralel olarak, bölge devletleri ve diğer büyük devletler bu sorunların halledilmesi için çeşitli projeler üretmiştir. Bu projelerin başlıca amacı bölgedeki sorunları kalıcı bir barış anlaşması ile halletmek, bölgenin ekonomik ve sosyal hayatında gelişmeyi sağlamak ve en önemlisi ise kendilerinin bölgeye yönelik ekonomik politikalarını rahat bir şekilde uygulayabilecekleri bir ortamı oluşturmaktır.

Bu projelerden ilki 1993’te Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze tarafından ‘Kafkas Evi’ adı altında ileri sürülen ve daha sonraki yıllarda ‘Barışçıl Kafkasya İçin’ adıyla bilinen projedir.³⁷ Bölgenin askeri, siyasi ve ekonomik sorunlarının Kafkasya ülkeleri arasında görüşmeler yolu ile halledilmesini öngören bu proje diğer devletler tarafından olumlu karşılanmasına rağmen, bölge ülkeleri görüşmelere başlama iradesi göstermemiştir.

1996’da Şevardnadze ve Aliyev arasında ‘Barışçıl Kafkasya İçin Pakt’ imzalanmıştır³⁸. Ancak bu projede de Rusya dışlandığı için, bölgede bu şekilde gruplaşma veya sorunların çözümü için böyle bir mekanizma oluşturulması çabaları Rusya’yı tedirgin etmiştir. Kafkasya ülkeleri liderlerinin 3 Haziran 1996’da Kislovodsk’ta yapılan toplantısında Çeçen temsilciler bölgesel güvenliğin sağlanması için AGİT benzeri bir mekanizma kurulmasını ve uluslararası statü verilmesini teklif etmiştir. Ancak ‘Barışçıl Kafkasya İçin’ projesi konusunda hiçbir gelişme sağlanmamıştır. Bu durumu, devletlerin bölgesel güvenlik anlayışını farklı şekillerde yorumlamaları ile açıklamak mümkündür. Ermeni siyasetleri bölgesel sorunların halledilmesi için Rusya ve İran’ın katılımını şart olarak koşmalarına rağmen, Gürcistan, İran’ın bölgesel sorunlara müdahale etmesine karşı çıkmış ve onun yerine

³⁷ Рубен Шугарян, «Стабильность на Кавказе: восемь принципов регионального сотрудничества», Центральная Азия и Кавказ, 2001, № 1 (13), http://www.cac.org/online/2001/journal_rus/cac-01/01.shugr.shtml (11.04.2016)

³⁸ Жегнети Константин, «Несколько соображений по проблемам региональной безопасности Южного Кавказа», http://www.scirs.org/-russian/analytic/round_one/zgenti.htm (15.07.2014)

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

ABD'yi tercih etmiştir. Aynı zamanda Gürcistan ve Azerbaycan da Rusya'ya mesafeli davranmaya çalışmıştır. Bununla da Azerbaycan ve Gürcistan toprak bütünlüğünü korumak, NATO ve ABD'nin siyasi yardımları ile ekonomik ve askeri sorunlarını halletmek istemiştir.

Bölgesel güvenliğin sağlanması konusunda bir diğer proje ise Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar Aliyev tarafından AGİT'in 1999'da yapılan İstanbul Zirve Toplantısı'nda 'Güney Kafkasya'da Güvenlik Paketi' adı ile açıklanmıştır. Bu projede teröristlere karşı mücadelenin güçlendirilmesi, yabancı askeri birliklerin Kafkasya'ya konuşlanmasının ve ayrılıkçı grupların faaliyetlerinin, etnik gruplara baskı uygulanmasının yasaklanması ve bölgesel ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi öngörülmüştür.³⁹

Bölge devletlerinin yanı sıra ABD de bölgesel güvenliğin sağlanması için bazı girişimlerde bulunmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Madeline Ollbrayt 1999'da 'Kafkasya Ekonomik Forumu' adlı bir proje ileri sürmüştür. Ancak bu proje de uygulamaya konmamıştır.⁴⁰

Bölge devletlerinden Ermenistan'ın Dışişleri Bakanı Vardan Oskanyan, 15 Mart 1999'da İngiltere Kraliyet Enstitüsü'nde yaptığı bir görüşmede Kafkasya'da güvenliğin ve istikrarın korunması ve Avrupa ile bütünleşmenin sağlanması için 'Bölgesel Güvenlik ve İşbirliği Paketi' kurulması gerektiğinden bahsetmiştir.⁴¹ Bu projeyi Ermenistan Devlet Başkanı Robert Koçaryan AGİT'in İstanbul Zirve toplantısında yeniden gündeme taşınmasına rağmen taraflar arasında uzlaşma sağlanamamıştır.

Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan temsilcilerinin 20 Haziran 2000'de yapılan Moskova toplantısında Oskanyan, Güney Kafkasya devletlerinin Rusya ile diyaloglarının ve güvenlerinin sağlanması için 3+1 (Güney Kafkasya Cumhuriyetleri+Rusya)

³⁹ Малышева, «Конфликты у южных рубежей...», с. 11.

⁴⁰ Шугарян, «Стабильность на Кавказе...»,

⁴¹ Hasan Kanbolat, Gökçen Ekici, "21. Yüzyıl Başında Kafkasya'da İşbirliği Arayışları ve Ekonomik Boyutları", *Jeo Ekonomi*, II. cilt, sayı 2-3, Yaz/Sonbahar 2000, ss. 31-37.

Dr. Hatem CABBARLI

çerçevesinde iki yılda bir toplanabileceklerini ifade etmiştir. Kafkasya G8'i de olarak da tanımlanan 3+3+2 (Güney Kafkasya Cumhuriyetleri+Rusya+Türkiye+İran+ABD ve AB) adlı⁴² proje, bölgesel ve uluslararası alanda değerlendirilse de, uygulanma şansı bulunmamıştır.

Güney Kafkasya'nın güvenliğini etkileyen en önemli nedenlerden biri de bölgeye büyük miktarda silah toplanması ve yasadışı silahlı birliklerin oluşmasıdır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra bölgede kontrol edilemeyen bölücü gruplar çok sayıda ağır silahlara sahip olmuştur. 1993'te Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin etnik çatışmaların yaşandığı bölgelere silah gönderilmesini yasaklayan karar imzalamasına rağmen, Ermenistan ve Gürcistan'da konuşlanan Kafkasya'daki Rus Ordu Grubu, bölgedeki bölücü gruplara silah temin etmiştir.⁴³

Son yıllardaki siyasi ve askeri gelişmeler ve günümüzdeki durum göz önünde bulundurulduğunda Kafkasya'da güvenlik ve istikrarın sağlanması için yeni projelerin hazırlanacağı söylenebilir. Ancak yeni projelerin başarılı olacağını iddia etmek mümkün değildir.

Bölge Devletlerinin Silahlanma Sorunu

Dağlık Karabağ sorununun son çığırda halledilmemesi soruna taraf olan devletlerin bölge ile bütünleşmesi, sosyal ekonomik sorunların halledilmesi, bölgede hayata geçirilen uluslararası projelerin verimlilik düzeyini düşürmüştür (genellikle Ermenistan açısından), silahlanma yarışını tetiklemiştir. Azerbaycan ve Ermenistan askeri olarak birbirlerinden üstün olmak için son yirmi beş yılda savunma kapasitelerini arttırmaya çalışmaktadır. İlginç olan her iki devleti silahlanmaya sevk eden Dağlık Karabağ sorununun halledilmesi için kurulan Mins Grubu eşbaşkanı Rusya'dır. Azerbaycan sadece Rusya'dan değil, diğer

⁴² *The Russia Journal*, (Erişim) http://www.russiajournal.com/start/-politics/article_67_3106htm (13.07.2011)

⁴³ Малышева, «Конфликты у южных рубежей...», с. 13.

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

devletlerden de silah alabilmesine karşın, Ermenistan genellikle sadece Rusya'dan silah alabilmektedir. Bunun başlıca nedeni Ermenistan'ın ekonomik durumu ve Rusya'ya bağımlı olmasıdır. Ermenistan Rusya'dan kredi olarak silah temin etmektedir.

Almanya'da faaliyet gösteren "Bonn International Center for Conversion" (BICC) teşkilatının hazırladığı "Global Militarisation Index" raporuna göre Ermenistan Avrupa'da en çok silahlanmış devlettir. Bu listede ikinci yerde Rusya yer almaktadır. Ermenistan üç yıldır bu listenin başındadır. Rapor hazırlanırken her bin kişiye düşen asker sayısı, GSYİH'da silahlanma masrafları, askeri harcamalar, sağlık harcamaları, ordunun sayısı ve ağır silahlar göz önünde bulundurulmuştur.⁴⁴

2007-2009 yıllarında Ermenistan silahlanma üzere dünyada sekizinci yerde, 2012-2014 yıllarında dördüncü yerde, 2013'te üçüncü yerde olmuştur. Ermenistan sürekli olarak askeri bütçesini artırmaktadır. 2001'de 65, 2002'de 75 milyon dolar olan askeri bütçesi 2014'te 472,⁴⁵ 2015'te 450, 2016'da ise 430 milyon dolar olmuştur. 2014 yılında Ermenistan'ın askeri bütçesi 470 milyon dolar olsa da, askeri harcamaları 500 milyon dolar olmuştur.⁴⁶ 2017 yılında ise Ermenistan'ın askeri bütçesinin 439.7 milyon dolar olması öngörülmektedir.⁴⁷ Bundan başka Ermenistan müttefiklerinden daha ucuza silah almaktadır.

⁴⁴ Доклад: Армения – самая милитаризованная страна в Европе, <http://www.armenianreport.com/pubs/127008/>, 26.03.2016.

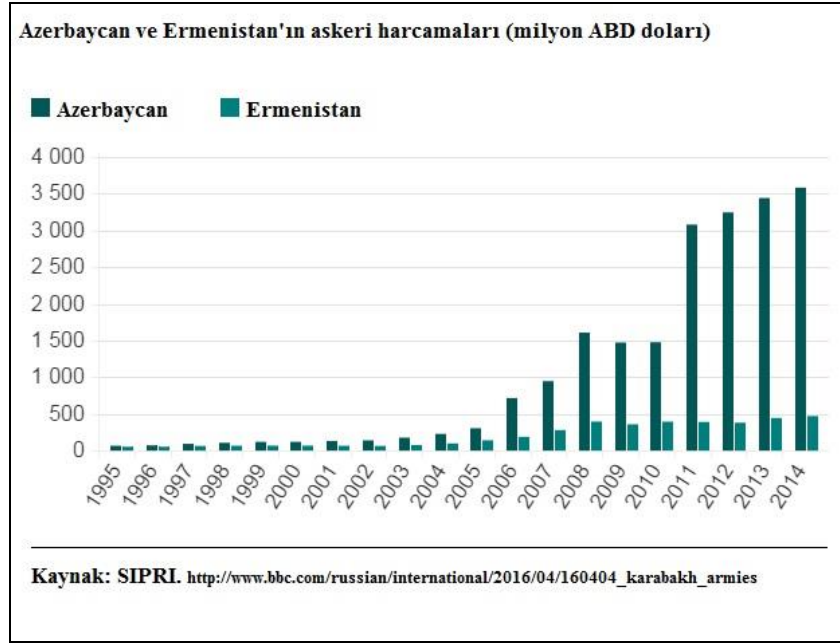
⁴⁵ Объем расходов на оборонные цели в Армении в 2014 году составит около 200 млрд. Драмов – президент, http://arka.am/ru/news/economy/obem_ra-skhodov_na_oboronnye_tseli_v_armenii_v_2014_godu_sostavit_okolo_200_mlrd_dramov_prezident/, 05.12.2014.

⁴⁶ Доклад о состоянии армянской армии: В 2014 году Армения в военных целях израсходовала около \$500 млн, <http://www.panarmenian.net/rus/-news/188170/>, 12.02.2015.

⁴⁷ Армения в 2017 году увеличит расходы на оборону, <http://www.panarmenian.net/rus/news/222054/>, 29 сентября 2016.

Dr. Hatem CABBARLI

2003-2009 yıllarında Azərbaycan'ın askeri bütçəsi toplam yedi milyard dollar olmuşdur.⁴⁸ 2014'te üç milyard yeddi yüz səksən altı milyon,⁴⁹ 2015'te dörd milyard iki yüz on beş milyon, 2016'da bir milyard yeddi yüz altmış yeddi milyon dollar,⁵⁰ 2017'de bir milyard səkkiz yüz milyon dollardır.⁵¹ 2017 askeri harcamaları toplam bütçenin %17,4'ne təkabül etməkdədir.

Şubat 2016'da Ermənistan Savunma Bakan Yardımcısı David Tonoyan AGİT'in Vyana'da hər beş yılda bir düzenlənən 'Savunma doktrini yaklaşımı' adlı seminarde ülkesinin savunma doktrininde

⁴⁸ Военные расходы Азербайджана на 2003-2009 гг. составят семь миллиардов долларов, <http://day.az/news/politics/133652.html>, 18.10.2008.

⁴⁹ Gələn il Azərbaycanın hərbi büdcəsi 3 milyard 786 milyon dollar olacaq, <http://www.kaspi.az/az/az/gelen-il-azerbaycanin-herbi-budcesi-3-milyard-786-milyon-dollar-olacaq/>, 18.10.2013.

⁵⁰ Военные расходы Армении и Азербайджана на 2016 год: Незначительный рост на фоне угрозы эскалации конфликта, <http://www.panarmenian.net/rus/news/198677/>, 09.10.2015.

⁵¹ Азербайджан в 2017 году потратит на оборону 2,9 млрд манат, <http://minval.az/news/123625344>, 09.29.2016.

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

değişiklikler edileceğini bildirmiştir. Tonoyan, mevcut doktrinde kabul edilen 'pasif savunma' sistemi yerine 'karşısını alma, önleyici' (deterrence system) sisteme geçeceklerini, bu sistemin özünde refleks ve önleyici prensiplerin olduğunu vurgulamıştır.⁵² Refleks ve önleyici prensiplerin yer aldığı savunma doktrinine sahip olan devletler ise geleneksel olarak militarist devletlerdir. Nitekim Ermenistan'ın Nisan 2016 tarihinde işgal altında tuttuğu bölgelerde ateşkes antlaşmasını bozarak geniş çaplı askeri operasyonlara başlaması savunma doktrindeki değişikliğin göstergesidir.

Ermenistan'a 'İskender' Balistik Füze Sisteminin Satılması

Ermenistan son 25 yılda bölge güvenliğini ciddi şekilde tehdit eden bir güvenlik politikası hayata geçirmektedir. İşgalci politikasına karşı Rusya, ABD, Avrupa ve NATO tarafından ciddi baskılarla karşılaşmayan, zaman zaman desteklenen Ermenistan, işgal politikasına devam etmek için sürekli olarak silahlanmaktadır. İlginç olan ise bu silahlanma politikasının BM Güvenlik Konseyi üyesi ve AGİT Minsk grubu üyesi olan devletler tarafından desteklenmesi ve silah satılmasıdır.

2016'da Ermenistan'ın bağımsızlığının 25. yıldönümü kutlamalarında Rusya'dan aldığı 'İskender' balistik füze sistemini askeri törende sergilenmesi yukarıdaki iddiayı desteklemektedir.

Rusya'nın Yaklaşımı

Rusya basınında Ermenistana verilen 'İskender' füzesi ile ilgili haberlerin esas içeriği şöyledir: 'Ermenistan ve Azerbaycan arasında askeri denge sağlanmıştır.'⁵³ Bu Rusya'nın Dağlık

⁵² Давид Тоноян объявил об изменении оборонной доктрины Армении, <http://www.lragir.am/index/rus/o/co-untry/view/47005>, 18.02.2016.

⁵³Захарова: При вооружении Армении и Азербайджана РФ руководствуется сохранением баланса сил в регионе, <http://www.panarmenian.net/rus/news/223971/> 24 октября 2016; Армения первая в мире страна, получившая от РФ «Искандер» - Модест Колеров, <http://www.tert.am/ru/news/2016/09/21/koleroov/2140427>, 21.09.2016.

Dr. Hatem CABBARLI

Karabağ Savaşı'nda arabuluculuk misyonunun temelini teşkil eden 'ne zafer elde eden, nede mağlup olan' prensipinin bir daha onaylanmasıdır. Rusya bölgeye yönelik siyasi ve güvenlik politikası için Dağlık Karabağ sorununun halledilmesini istememektedir.

Ermenistan'ın Rusya'dan verilen 'İskender' füzesi almak istemesi ile ilgili haberler 2015'ten itibaren bölge basınında tartışılmaktaydı. Görünen odur ki Rusya bu silahı Ermenistan'a satmak için uygun zamanı beklemiştir.

Konuyu iki paradıktan ele almak mümkündür:

Birincisi, Konuya Rusya'nın bölge siyaseti çerçevesinde baktığımızda, Dağlık Karabağ sorununa göre birbiri ile dost olmayan iki devlete-Azerbaycan ve Ermenistan'a silah satarak silah piyasasında konumunu korumaya çalışması, Dağlık Karabağ sorununun halledilmesini uzatmak ve sorunun savaş yolu ile çözülmesinin karşısının alınması olduğunu görmekteyiz. Rusya'nın Ermenistan'a 'İskender' füzesini satması Dağlık Karabağ sorununun halledilmesi sürecine hiçbir şekilde katkı sağlayamaz.

İkincisi, Rusya'nın Güney Kafkasya'da siyasi, ekonomik ve güvenlik çıkarlarının korunmasıdır. Bu çıkarlar sadece Rusya'nın Güney Kafkasya siyaseti çerçevesinde şekillenmiyor, aynı zamanda Avrupa Birliği ve NATO'nun da Güney Kafkasya'ya yönelik siyaseti esas faktörlerden biridir. Önümüzdeki süreçte Avrupa Birliği ve NATO'nun Güney Kafkasya'ya yönelik siyasetinde yeni açılımların ortaya çıkması muhtemeldir. Yani Rusya Ermenistan'a 'İskender' füze sistemini satmakla hem Azerbaycan'ın siyasi, askeri manevra kabiliyetini, hem de Avrupa Birliği ve NATO'nun bölge siyasetini sınırlandırmıştır.

Nisan olaylarından sonra Rusya'nın Azerbaycan'a yeni silahlar satacağı haberleri yayımlandığında Ermenistan resmileri ve kamu oyu Rusya'nın Azerbaycan'a silah satışını eleştirirken, Rusya Başbakan Yardımcısı Dmitri Rogozin 'Ermenistan Kolektif Güvenlik Antlaşması Teşkilatı çerçevesinde Rusya'nın

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

müttefikidir, Azerbaycan ise değil, ödeme kabiliyeti olan strateji tarafdaşımızdır'⁵⁴ diyerek konuya açıklık getirmiştir.

Rusya'nın Ermenistana 'İskender' füze sistemini satması sadece Dağlık Karabağ sorununda bu ülkenin konumunu güçlendirmekle ilgili değil, ABD, Avrupa ve NATO'nun bölge siyasetini kısıtlamak, Azerbaycan'ın ABD, NATO, Avrupa ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesinin önünü almakla da ilgilidir.

Rusya Dışişleri Bakanlığı Ermenistan'a 'İskender' füze sisteminin satılması ile ilgili görüş bildirirken, 'Azerbaycan ve Ermenistan Rusya için dost ülkelerdir ancak silah satışı ile ilgili Savunma Bakanlığı ilgilenmektedir'⁵⁵ diyerek konuyu geçiştirmiştir. Yani bu açıklama aslında Rusya DİB resmisinin konuyla ilgili hiçbir fikir bildirmemesi demektir.

ABD'nin Yaklaşımı

Rusya'nın Ermenistan'a 'İskender' füze sistemini satmasında ABD, Avrupa Birliği ve NATO'nun Güney Kafkasya siyasetinin önemli faktörlerden biri olması iddiasını 22 Eylül'de ABD Savunma Bakanlığı'nın Rusya, Ukrayna ve Avrasya Bölgesi üzere Yardımcısı Michael Carpenter Azerbaycan Dışişleri Bakanı Elmar Memmedyarov ile görüşünde taraflar arasında askeri işbirliğinin geliştirilmesinin önemini kaydetmesi doğrulamaktadır.⁵⁶ Güvenlik uzmanı, ABD Hükümeti'nin dış politika danışmanı Steven Blanck konuyla ilgili görüşlerini açıklarken bunun reel ama oldukça tehlikeli, mevzu bahis olan silahın oldukça tehlikeli olduğunu bildirmiştir. Blanck bununla Güney Kafkasya'nın güvenliğinin

⁵⁴ Рогозин: Азербайджан – не союзник, а платежеспособный стратегический партнер, <http://rus.azatutyun.am/a/27670946.html>, 12.04.2016.

⁵⁵ МИД России о поставках «Искандеров» в Ереван, <http://www.yerkir.am/ru/news/view/113602.html>, 21.09.2016.

⁵⁶ Эльмар Мамедъяров встретился с помощником министра обороны США, <http://www.1news.az/politics/20160921101143573.html>, 21.09.2016.

Dr. Hatem CABBARLI

ciddi şekilde tehdit edildiğini, bu silahın nükleer başlık taşıma kapasitesine sahip olduğunu vurgulamıştır.⁵⁷

Rusya Kaliningrada 'İskender' füze sistemini yerleştirirken ABD, Avrupa devletleri Rusya'ya baskılarını artırırken, Ermenistan'a bu füze sistemini satırken nedense sessiz kalmayı tercih etmişlerdir.

ABD Hükümeti 'İskender' füze sisteminin Güney Kafkasya'ya konuşlandırılmasından ve Ermenistana satılmasından rahatsızdır ama bu konuda tutumunu net bir şekilde dile getirmemektedir. Nitekim Güney Kafkasyada artık ikinci 'İskender' füze sistemi yerleştirilmiştir. Birinci füze sistemi 2014'te NATO Türkiye'ye 'Patriot' füzelerini yerleştirdikten sonra Rusya'nın Ermenistan'daki 102. askeri üssüne konuşlandırılmıştır.

Ermenistan'ın Yaklaşımı

Ermenistan iktidarı ve muhalefet siyasi çevreler 'İskender' füze sisteminin bağımsızlık töreninde sergilenmesinden sonra militarist açıklamalar vermektedirler. Ermenistan Savunma Bakanı Yardımcısı David Tonoyan 'Denge olmamalıdır, biz üstün olmalıyız,'⁵⁸ DİB Yardımcısı Şavarş Koçaryan 'Biz savaşa hazırız,'⁵⁹ Kafkas Enstitüsü Direktörü Aleksandr İskenderyan 'Şimdi Azerbaycan'ın ciddi mali sorunları vardır, ekonomistlere inanırsak bu sorunları daha da derinleştirecektir.'⁶⁰ gibi değerlendirmeler yapmışlardır.

⁵⁷ Американские аналитики считают реалистичной возможность установки в Армении российского «Искандер-М», <http://www.panarmenian.net/rus/news/195072/>, 21.07.2015.

⁵⁸ Давид Тоноян : Военного баланса не должно быть – мы превосходим, <http://www.tert.am/ru/news/2016/09/22/tonoyan/2141096>, 22.09.2016.

⁵⁹ Мы готовы к войне: Шаварш Кочарян, <http://ru.1in.am/1167700.html>, 22.09.2016.

⁶⁰ Политолог: Азербайджанскому лобби не удалось предотвратить продажу Россией «Искандеров» Армении, <http://artsakhpess.am/rus/news/52175/politolog-azerbaiydzhanskomu-lobbi-ne-udalos-predotvratit-prodazhu-rossieiy-iskanderov-armenii.html>, 22.09.2016.

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

Minsk Grubu Eşbaşkanlarının Yaklaşımı

Minsk Grubu eşbaşkan devletlerin arabuluculuk girişimleri henüz hiçbir sonuç vermese de, girişimler devam etmektedir. 'İskender' füze sisteminin Ermenistan'a satılmasından sonra eşbaşkan devletlerden olan ABD bazı açıklamalarda bulunsa da, Fransa konuyla ilgili görüşlerini bildirmemiş, füzeyi satan Rusya'nın DİB'i ise silah satışı ile Savunma Bakanlığı ilgilenmektedir diye meselenin üstünden geçmiştir.

Dünya silah ticaretinde adı geçen üç devletin ilk sıralarda yer alması göz önünde bulundurulursa, neden bu konuda ciddi açıklamalar vermedikleri belli olmaktadır. 'İskender' füze sistemini veya benzer teknik özelliğe sahip füzeyi Azerbaycan satın alsaydı eşbaşkan devletlerin nasıl tepki vereceğini tahmin etmek zor olmasa gerek.

Dağlık Karabağ sorununun halledilmesi için uğraşan Minsk Grubu eşbaşkanlarından birinin soruna taraf olan Ermenistan'a 'İskender' füze sistemini satması, diğerlerinin ise olayın üzeinden suskunlukla geçmesi oldukça manidardır. Bir de bu devletlerin arabuluculuk misyonunu üstlenmesi onların soruna bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir.

Sonuç

Devletlerin konumlandığı coğrafi bölge genellikle o devletlerin dış ve güvenlik politikasının şekillenmesinde önemli role sahiptir. Büyük devletler bu konumlarından yararlanarak dünya genelinde siyaset hayata geçirmeye çalışırken, küçük devletler için bu dezavantaj oluşturabilir. Konumlandığı coğrafiya itibarıyla Güney Kafkasya devletleri de bu bağlamda tarihin çoğu dönemlerinde birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmıştır ve bu süreç bu gün de devam etmektedir.

SSCB'nin çöküşünden sonra değişik dış ve güvenlik politikaları izleyen Güney Kafkasya devletleri son 25 yılda bölgenin güvenliğinin temin edilmesi konusunda ortak paydaya gelememişlerdir; bu da doğal olarak bölge dışı devletlerin

Dr. Hatem CABBARLI

kendilerinin ulusal çıkarlarını gözeten politikalar geliştirmelerine neden olmuştur.

Bu gün bölgenin güvenliğini tehdit eden en önemli konu Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesidir. Ermenistan'ın uzlaşmaz tavır sergilemesi nedeniyle sorun 25 yıldır devam etmekte, bölge güvenliğini ölümsüz yönde etkilemekte, silahlanma yarışını beraberinde getirmektedir.

Son 25 yılda bölge ve bölge dışı devletler güvenliğin temin edilmesi amacıyla çeşitli projeler üretseler de, bu projelerin hiçbiri hayata geçirilememiştir. Bölge devletleri güvenlik konusunu ön planda tutmadıkları ve Batı dünyasından destek alamadıkları sürece güvenlik her zaman kırılgan yapıya sahip olacaktır. Bu da doğal olarak ABD ve Rusya arasında bölge uğrunda mücadelede bir şekilde hissedilecektir.

Bölge devletleri büyük ve zengin değildir, ekonomileri gelişme aşamasındadır ve zaman zaman ciddi problemler yaşamaktadırlar; silahlanmaya harcanan paraların geri dönüşü olmadığı için sosyal, ekonomik alanda sorunları halen devam etmektedir. Ermenistan GSYH'ta göre silahlanma yarışında bölge devletleri arasında birinci yerde yer almaktadır. İlginç olan bölge devletlerinin ekonomisi en zayıf ve militarist siyaset hayata geçireni de bu ülkedir.

ABD ve Rusya bölge güvenliğinin korunmasında rol alsalar da, geleneksel olarak bu konuda anlaşmaya varamamışlardır. Ermenistan ise bu devletlerden siyasi ve askeri destek alarak yayılmacı politikasına devam etmektedir.

Minsk Grubu eşbaşkan devletler Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından işgal edilmesinin barışçıl yollarla çözülmesinde arabulucu statüsünde kurulsaydı da, bugüne kadar sorunun çözümü için olumlu sonuç alınmamıştır. Bu durum Minsk Grubu'nun soruna arabuluculuk statüsüne uygun tarafsız yaklaşamamasından dolayı bugün de devam etmektedir.

Güney Kafkasy'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

Kaynaklar:

Азербайджан в 2017 году потратит на оборону 2,9 млрд манат, <http://minval.az/news/123625344>, 09.29.2016.

Алан Парастаев, «Северная и Южная Осетия : старые конфликты и новые тревоги», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 125-144;

Американские аналитики считают реалистичной возможностью установки в Армении российского «Искандер-М», <http://www.panarmenian.net/rus/news/-195072/>, 21 июля 2015.

Анна Матвеева, «Оружие и вопросы безопасности на Кавказе», Кавказ: вооружен и разобщен, Под редакцией Анны Матвеевой и Данкана Хизкока (Duncan Hiscock) Перевод с английского: Максим Пядушкин, Евгений Загайнов, Москва, феврал 2004, сс. 23-36;

Ариф Юнусов, «Азербайджан: в ожидании перемен под бременем истории», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 51-72;

Армения в 2017 году увеличит расходы на оборону, <http://www.panarmenian.net/rus/news/222054/>, 29.09. 2016.

Армения первая в мире страна, получившая от РФ «Искандер» - Модест Колеров, <http://www.tert.am-gu/news/2016/09/21/kolero/2140427>, 21.09.16.

Артак Арутюнян, «Историко-ретроспективный анализ политики России на Южном Кавказе», Южный Кавказ: Проблемы региональной безопасности и интеграции, РАУ, Т.1, No 1, 2004, <http://caucasus-rau.am/doc/arutunyan.pdf>

Ахвани Караханян, «Проблемы и перспективы Южно Кавказского сотрудничества», http://www.scirs.org-russian/analytic/round_one/karaxanian.htm

Балаян Тигран, «Карабахская проблема: перспективы возобновления пере-говорного процесса», Непризнанные государства Южного Кавказа и этнополитические процессы на Юге России: сборник научных статей/ Кол.авт. Центр системных региональных исследований и прогнозирования ИППК РГУ и ИСПИ РАН; Ред. Игорь Прокопьевич Добаев, Виктор Владимирович Черноус.

Бруно Коппитерс, «Заключение: Кавказ как комплекс безопасности», Спорные границы на Кавказе, Под ред. Бруно Коппитерс, Москва, Вес мир, 1996, сс. 213-225;

Dr. Hatem CABBARLI

Бруно Коппитерс, «Региональная система безопасности для Кавказа», Центр Кавказский исследоваие, Том V, No 1-2, 2000, <http://poli.vub.ac.be/publi/crs/rus/Vol5/coppieters.htm>

Владимир Захаров, Николай Силаев, Политика США и НАТО в Кавказе: возможные последствия, Центр Кавказский исследоваие, 1 (3), Москва, 2005, сс. 14-19.

Военные расходы Азербайджана на 2003-2009 гг. составят семь миллиардов долларов, <http://day.az/news/politics/133652.html>, 18 Октября 2008.

Военные расходы Армении и Азербайджана на 2016 год: Незначительный рост на фоне угрозы эскалации конфликта, <http://www.panarmenian.net/-rus/news/198677/>, 09.10.2015.

Военно-политическая расстановка сил Каспийско-Цетральноазиатском регионе, Под ред. Ашимбаев М.С, Алматы 2003.

Гагик Авакян, «Армения: обеспечение спокойствия», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 37-50;

Гайк Саргисович Котанджян, Этнополитология консенсуса-конфликта: цивилизационные проблемы теории и практики, Москва, Луч, 1992, сс.104-120.

Георгий Жоржолиани Исторические и политические корни конфликта в Абхазии, Грузия , Тблиси, Изд. Мецниериба 2000;

Грачя Галстян, «Основы региональной безопасности», http://www.scirs.org/rus-sian/analytic/round_one/galstyan.htm

Давид Дарчиашвили, «Грузия: заложница оружия», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 77-114;

Давид Тоноян объявил об изменении оборонной доктрины Армении, <http://www.lragir.am/index/rus/o/co-untry/view/47005>, 18 Февраля 2016.

Давид Тоноян: Военного баланса не должно быть – мы превосходим, <http://www.tert.am/ru/news/2016/09/22/tonoyan/2141096>, 22.09.16.

Давид Шахназарян, «Армяне на пороге 21-го века», Независимая газета, 27. 06.2001.

Дина Малышева, «Конфликты у южных рубежей России», Pro et Contra, Том V, No 3, сс. 7-33,

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

Дмитрий Тренин, «Интересы безопасности и политики России в Кавказском регионе», Спорные границы на Кавказе, Под ред. Бруно Коппитерс, Москва, 1996, с. 103.

Доклад о состоянии армянской армии: В 2014 году Армения в военных целях израсходовала около \$500 млн, <http://www.panarmenian.net/rus/-news/188170/>, 12.02. 2015.

Доклад: Армения – самая милитаризованная страна в Европе, <http://www.armenianreport.com/pubs/127008/>, 2016-03-26.

Жегнети Константин, «Несколько соображений по проблемам региональной безопасности Южного Кавказа», http://www.scirs.org/russian/analytic/round_one/zgenti.htm

Захарова: При вооружении Армении и Азербайджана РФ руководствуется сохранением баланса сил в регионе, <http://www.panarmenian.net/rus/news/-223971/> 24.10. 2016;

Ивлиан Хаиндрава, «На Южном Кавказе пересекаются два вектора, ИА REG-NUM, <http://www.regnum.ru/news/polit/708782.html>, 21.09.2006; Дмитрий Косырев, «Кто отвечает за безопасность постсоветского пространства?», <http://www.newsarmenia.ru/analytic/20060921/415-93416.html>, 21 sentyabr 2006.

Ида Кукулина, «Проблемы безопасности в Черномоско-Каспийском регионе», Мировая экономика и международные отношения, Москва 2002, No: 1, сс. 90-97.

История Армянского народа”, (Erişim) <http://www.armenica.wizard.am/Hystory/history22.html>

Лаура Багдасарян, «Сотрудничество стран Закавказья: теоретические рассуждения и практические противоречия», Центральная Азия и Кавказ, http://www.cac.org/online/2002/journal_rus/cac-02/12.bagru.-shtml;

Лтжава Г.Р, Абхазия: Анатомия межнациональной напряженности, ЧИМО, Москва 1999;

Максим Гвинджия, «Абхазия: проблемы безопасности сохраняются», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 115-124;

Мамука Арешидзе, «Южный Кавказ: региональная интеграция», http://www.scirs.org/russian/analytic/round_one/areshidze.htm

Манвэл Саркисян Политические проблемы Кавказа и Армении Ереван 1998, с. 11;

Dr. Hatem CABBARLI

МИД России о поставках «Искандеров» в Ереван, <http://www.yerkir.am/ru/news/view/113602.html>, 21 Сентябрь 2016.

Михаил Волохонский, «Турецкие и Иранские факторы на Южном Кавказе», Конфликтный потенциал и процессы трансформации в Кавказском регионе, 4 (16), Москва, май 2006, сс. 3-10.

Мы готовы к войне: Шаварш Кочарян, <http://ru.iin.am/1167700.html>, 2016-09-22.

Объем расходов на оборонные цели в Армении в 2014 году составит около 200 млрд. драмов – президент, http://arka.am/ru/news/economy/obem_ra-skhodov_na_oboronnnye_tseli_v_armenii_v_2014_godu_sos-tavit_okolo_200_mlrld_dramov_prezident/, 05.12.2014.

Павел Бурнистов, «О некоторых подходах к пониманию российско-грузинских отношений», Конфликтный потенциал и процессы трансформации в Кавказском регионе, Центр Кавказский исследоваие, 4 (16), Москва, май 2006, сс. 11-17;

Пашаева Г, «Система региональной безопасности на Южном Кавказе - мифы и реалии, Центральная Азия и Кавказ, No: 1, (13) 2001, http://www.cac.org/online/2001/journal_rus/cac-01/03.pashr.shtml

Политолог: Азербайджанскому лобби не удалось предотвратить продажу Россией «Искандеров» Армении, <http://artsakhpress.am/rus/news/52175/poli-tolog-azerbaiydzhanskomu-lobbi-ne-udalos-predotvratit-prodazhu-rossieiy-iskanderov-armenii.html>, 22 сентября 2016.

Рогозин: Азербайджан – не союзник, а платежеспособный стратегический партнер, <http://rus.azatutyun.am/a/27670946.html>, апреля 12, 2016.

Ростов-на-Дону: Изд-во Северо-Кавказского научного центра высшей школы (СКНЦ ВШ), 2005.сс. 90-99.

Рубен Шугарян, «Стабильность на Кавказе: восемь принципов регионального сотрудничества», Центральная Азия и Кавказ, 2001, № 1 (13), http://www.cac.org/online/2001/journal_rus/cac-01/01.shugr.shtml

Рустам Мамедов, «Международно-правовой статус Каспийского моря как пограничного озера», Международное права, Баку, No:1,

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

Сергей Минасян, «Военно- политическое сотрудничество России и Армении в контексте проблем региональной безопасности Южного Кавказа», Воронежский ГУ, Серия социальный наук, 2005, No 1, с. 338.

Станислав Лакоба, Абхазия после двух империй, XX-XXI vv, Москва, Изд. Материк 2004;

Фиона Хилл, Омер Таспинар, «Россия и Турция на Кавказе: сближение ради сохранения статус кво?», Программа исследований по России и ННГ, Январь 2006, www.ifri.org/files/Russie/hilltaspinar_russe.pdf

Шамба Т.М, и Непрошин А.Ю, «Как вернуть суверенитет Абхазии», Гражданин, №1, 2004 г. <http://www.grazhdanin.com/-grazhdanin.phtml?var=Vipuski/2004/-1/statya8&number=%B91%A02004%E3>

Эльмар Мамедъяров встретился с помощником министра обороны США, <http://www.1news.az/politics/20160921101143573.html>, 21.09.2016.

Энвер Кисриев, «Дагестан: сила в балансе», Кавказ: вооружен и разобщен, сс. 145-162.

«Референдум о независимости Южной Осетии назначен на 12 ноября», http://www.analiti-ka.az/articles.php?item_id=20060911053359926&sec_id=25;

«Южный Кавказ: Национализм, конфликты и меньшинства», <http://www.minorityrights.org/translatedpubs/South-Caucasus%5BRussian%5D.pdf>

Едишер Хоштария-Броссе, «Кавказский политический узел в прошлом и нас-тоящем», Центральная Азия и Кавказ, 2001, No: 5, (17), ss. 80-86, http://www.ca-c.org/journal/2001/journal_rus/cac-05/08.kosru.shtml

Михаил Делягин, «Референдум про Запад», <http://www.-globalaffairs.ru/article/o/6106.html>, 13.09.2006;

Андрей Федотук, «Ловушка по соседству», <http://www.-globalaffairs.ru/articles/6099.html>, 12.09.2006.

Bölgesel güvenlik örgütlerinin kurulması projeleri için bkz: Buzan Barry, People, States and Fear, An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. New York-London: Harvester Wheatsheaf, 1991, pp. 186–229;

Gayk Kotanjian, “The South Caucasus: Developing A Regional Security Architecture”, NDU-SNSEE, 2004, The “Strategic Assessment of Central Eurasia”, research report published by CACI and the Atlantic Council of the

Dr. Hatem CABBARLI

US done at the request of the US Joint Chiefs of Staff in February 2001, P. 56-71.

ABD ve Avrupa ekonomik ve siyasi düşünce bağlamında Batı, Rusya geleneksel yayılcı, İran ise özellikle Azerbaycan'a yönelik doğu (dini) değerleri uygulamaya çalışmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, Fransa, Almanya ve Çin.

Bağımız Devletler Birliği (BDT), Bağımsız Devletler Birliği Ortak Savunma Örgütü (BDBOSÖ).

Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi (AK).

Gələn il Azərbaycanın hərbi büdcəsi 3 milyard 786 milyon dollar olacaq, <http://www.kaspi.az/az/az/gelen-il-azerbaycanin-herbi-budcesi-3-milyard-786-milyon-dollar-olacaq/>, 18.10.2013.

Hansen G., "Humanitarian Action in the Caucasus: A Guide for Practitioners", Humanitarianism and War Project, and Local Capacities for Peace Project, Watson Institute, Brown University, Providence RI, 1998;

Hasan Kanbolat, Gökçen Ekici, "21. Yüzyıl Başında Kafkasya'da İşbirliği Arayışları ve Ekonomik Boyutları", Jeo Ekonomi, II. cilt, sayı 2-3, Yaz/Sonbahar 2000, ss. 31-37.

Hatem Cabbarlı, "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", Azerbaycan, sayı 344, Yıl: 50. Eylül-Ekim 2002, ss. 21-26;

M. P. Crossiant, Cynthia M. Crossiant, "The caspian Sea Status Despute: Azerbaijani Prespectives", Caucasian Regional Stadies, Vol: 3, No: 1, 1999;

Macfarlane Minear S.N., L. and S. Shenfield, "Armed Conflict in Georgia: Case in Humanitarian Action and Peacekeeping", Providence, Watson Institute, Brown University, Occasional Paper no. 21, 1996;

Moldova'da Rusya yanlısı Dnestr bölgesinde Eylül 2006 tarihinde yapılan ve Güney Osetya'da 12 Ekim 2006'da yapılmasına karar verilen referandum sonuçlarını kabul etmeyeceklerini bildiren Avrupa Konseyi, sözde Dağlık Karabağ'da yapılan devlet başkanlığı, Parlamento ve yerel seçimlerle ilgili görüş bildirmekten ziyade susmaya üstünlük vermiştir. Bkz: «Трёхсторонний план решения приднестровского вопроса», Кишинев, Киев, январь 2006, www.carnegie.ru/en/pubs/books/9802doklad_Prednistrovie.pdf

Nugman G., "Hazar Denizi'nin Hukuki Statüsü", Avrasya Etüdları, İlkbahar 1998, sayı 13.

Güney Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Güvenlik Sorunları

Osman Metin Öztürk, Rusya Federasyonu Askeri Doktrini, ASAM Yayınları, Ankara 2001, Rusya-Ukrayna Araştırmaları Dizisi-2, s. 36.

Pavel Baev, Russia's Policies in the Caucasus, London, The Royal Institute of International Affairs, 1997; Dov Lynch, The Conflict in Abkhazia. Dilemmas in Russian Peacekeeping Policy, Londra, The Royal Insitute of International Affairs, 1998;

Svante E. Cornell, "Autonomy as a Source of Conflict. Caucasian Conflicts in Theoretical Perspective", World Politics, Ocak 2002, s. 54;

The Russia Journal, (Erişim) http://www.russiajournal.com/start/-politics/article_67_3106htm

Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı: Karadeniz, der. Osman Metin Öztürk, Yalçın Sarıkaya, Platin Yayınevi, Ankara 2005.

OGAN, Sinan (2007), "Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz", (Erişim) <http://www.turksam.org/tr/-yazilar.asp?kat1=1&yazi=907>, 22.06.2007.

BRZEZINSKI, Z. (1997), *The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, pp. 123-124.